

Βιβλιοκρισίες

Γιώργος Κόκκινος

**Ρεπούση Μαρία, Τα Μαρασλειακά 1925-1927, Πόλις,
Αθήνα 2012, σελίδες 474**

Σε θεωρητικό - ερμηνευτικό επίπεδο, η βασική συμβολή της μονογραφίας αυτής αφορά την προσέγγιση της διαμάχης για τη σχολική ιστορία στη διάρκεια της δεκαετίας 1920 με όρους δημόσιας επιτέλεσης και με πρωταγωνιστή τον συντηρητικό - αντιδραστικό πόλο, ο οποίος στην προσπάθειά του να ορίσει και να ελέγξει τη θεματολογία της αντιπαράθεσης ενεργοποιεί ή συγκροτεί μηχανισμούς πρόκλησης ηθικού πανικού. Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζει η προσέγγιση του συντηρητικού - αντιδραστικού πόλου με τα εργαλεία της ανάλυσης λόγου, καθώς και ο εντοπισμός των ποικίλων εστιών (εκτελεστική και δικαστική εξουσία, Πανεπιστήμιο, Εκκλησία, δημοσιογραφία, στρατός, παρα-εκκλησιαστικές οργανώσεις, σωματεία, σύλλογοι, ενώσεις εκπαιδευτικών κ.ά) που παράγουν, οργανώνουν και διαχέουν στη μεσοπολεμική ελληνική κοινωνία την κινδυνολογία για «τα όσια και τα ιερά» του έθνους. Μάλιστα, εμμέσως πλην σαφώς, η συγγραφέας υποδεικνύει τη γενεαλογική σχέση που υπάρχει μεταξύ, από τη μία πλευρά, της επιχειρηματολογίας των σύγχρονων κινδυνολόγων στα ζητήματα της σχολικής ιστορίας και, από την άλλη, των ιδεολογικών στρατηγικών, των ρητορικών τρόπων και των θεματικών τόπων που χρησιμοποίησαν οι μεσοπολεμικοί τους προπάτορες! Δεν είναι λιγότερο ενδιαφέρουσα η εσωτερική χαρτογράφηση του μεταρρυθμιστικού πόλου, καίρια διάσταση της οποίας είναι αφενός μεν η μερική «αποδόμηση» της στάσης επιφανών διανοουμένων του εκπαιδευτικού δημοτικισμού, όπως ο Δημήτρης Γληνός και ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης, αφετέρου δε η ανάδειξη της σθεναρής στάσης του Αλέξανδρου Δελμούζου, παρά την παραδοχή εκ μέρους της συγγραφέως των συντηρητικών του αφητηριών και της σταδιακής ιδεολογικής του αναδίπλωσης, η οποία, ως γνωστόν, επιταχύνεται μετά την κρίση των Μαρασλειακών και κυρίως κατά τη διάσπαση του Εκπαιδευτικού Ομίλου (1927). Τέλος, αξίζει να συγκαταλεχθεί στα ουσιαστικά γνωρίσματα του βιβλίου και η λειτουργική εγγραφή στην ιστοριογραφική προβληματική της εννοιολογικής κατηγορίας που αφορά το κοινωνικό φύλο, γεγονός που με τη σειρά του οδηγεί σε μια πολυπαραγοντική αιτιώδη ακολουθία, με σημαίνοντες κρίκους τόσο την επίκληση του κινδύνου της κομμουνιστικής διείσδυσης στην ελληνική εκπαίδευση όσο και τον φόβο της ανατροπής των εγκαθιδρυμένων κοι-

νωνικο-φυλετικών ιεραρχιών στα ζητήματα γνώσης και εξουσίας. Παρά ταύτα, ελέγχεται η άποψη της συγγραφέως περί «θηλυκής εκδοχής της πολιτεότητας», σε μια ιστορική περίοδο που δεν είχαν ακόμα αναγνωριστεί πολιτικά δικαιώματα στις Ελληνίδες, οπότε η έννοια «πολιτεότητα» δεν μπορεί παρά να είναι ένα άδειο κέλυφος χωρίς πραγματολογική υπόσταση.

Γενικότερα πρόκειται για μια καλογραμμένη, αφηγηματικά ρέουσα, διεισδυτική, πολυεδρική και αναλυτικότερη έκθεση γνωστών κατά βάση πραγμάτων από την βιβλιογραφία (εάν βεβαίως εξαιρεθεί η εξαντλητική αποδελτίωση του Τύπου και η χρήση ανέκδοτου αρχειακού υλικού), τα οποία επιχειρείται να προσεγγιστούν από τις προαναφερθείσες θεωρητικές προοπτικές, η συγκεκριμένη συνάρθρωση των οποίων δεν είχε έως τώρα ασχολήσει συστηματικά κανένα ιστορικό.

Στην ουσία έχουμε να κάνουμε με μια μετριοπαθή, ισοζυγισμένη και ψύχραιμη ερμηνευτική τοποθέτηση αναφορικά με τον ιστορικό ρόλο που διαδραμάτισε ο εκπαιδευτικός δημοτικισμός. Τοποθέτηση, η οποία υπερθεματίζει την αξία της μεταρρυθμιστικής αριστεράς (Αλέξανδρος Παπαναστασίου) αμβλύνοντας παράλληλα τη σημασία της κομμουνιστικής αριστεράς και την ικανότητά της να αποτιμά ορθά τη μεσοπολεμική ελληνική πραγματικότητα. Στο πλαίσιο αυτό, η συγγραφέας δίνει την αρμόζουσα βαρύτητα στις αποκλίνουσες οπτικές της δυάδας Δελμούζος – Γληνός. Συγκεκριμένα, παραδέχεται τον «εγγενή συντηρητισμό» του Δελμούζου, τονίζει τη μαχητικότητα και την ηθική ακεραιότητα του χαρακτήρα του, καθώς και την έντονη διάθεσή του για τίμιο συμβιβασμό με το κατεστημένο με σκοπό να σωθεί ο πυρήνας του μεταρρυθμιστικού έργου, ενώ, από την άλλη πλευρά, δείχνει την «αφ' υψηλού» προσέγγιση του Γληνού, ο οποίος δεν διστάζει να «θυσιάσει» τη Ρόζα Ιμβριώτη για να μην ανατραπεί η όλη υπόθεση της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης (τα άτομα γίνονται εναλλάξιμα μέσα για την πραγμάτωση του «ιερού» σκοπού).

Ίσως η σημαντικότερη συμβολή της μονογραφίας αυτής στην ιστορική έρευνα να είναι η ιχνηλάτηση και η παρουσίαση των ρηξικέλευθων απόψεων που διατύπωσαν η Ρόζα Ιμβριώτη και ο Δημήτριος Αναγνωστόπουλος για τη διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας στην Ελλάδα. Οι απόψεις αυτές, όπως δείχνει η ελληνοκεντρική αναδίπλωση των Δελμούζου και σε μικρότερο βαθμό του Γληνού στη διάρκεια της κρίσης των Μαρασλειακών, δεν έγιναν ποτέ πλειοψηφικές και κυρίαρχες στις τάξεις του εκπαιδευτικού δημοτικισμού, παρά το γεγονός ότι ορισμένες τουλάχιστον από αυτές είχαν μεγαλύτερη διεισδυτικότητα και αποδοχή (πχ. η στροφή στην πολιτισμική ιστορία ή η αναπροσαρμογή της διδακτικής μεθόδου). Ανάγονται σε γερμανικούς και αμερικανικούς ιστορικούς και παιδαγωγικούς κύκλους. Δομούνται επιστημολογικά με συνδυαστικές ή επιλεκτικές προσαρμογές πάνω

στο δίπολο «ιστορικός θετικισμός / μαρξισμός». Η οργανωτική τους λογική βασίζεται στον συγκερασμό της εθνικής με την παγκόσμια ιστορία, όπως και στην σφαιρική προσπέλαση όλων των όψεων του πολιτισμού (οικονομία, κοινωνία, αισθητικές πραγματώσεις): ενώ ο μαθησιακός - αξιακός τους πυρήνας βασίζεται στην ιδέα της μεθοδικής αναζήτησης της ιστορικής αλήθειας που γίνεται διδακτική πράξη με την εργαστηριακή λογική της χρήσης πρωτογενών και δευτερογενών πηγών και συνεπώς με την απόρριψη του ιστορικού φρονηματισμού μέσω των παραδοσιακών ηθικοπλαστικών πρακτικών.

Προβληματίζουν βεβαίως σε σχέση με τον πρωτογενή / άμεσο ή δευτερογενή / έμμεσο χαρακτήρα των απόψεων αυτών τόσο η υπαναχώρηση της Ιμβριώτη στην τρίτη έκτακτη συνεδρίαση του διδακτικού προσωπικού του Μαρασλείου όταν και αποκήρυξε την «ιστορική θεωρία» της (ό.π., 129) όσο και η αδυναμία της στην πρώτη της κατάθεση, στοιχείο που αναδεικνύεται ιδιαίτερα στην Έκθεση Δημητρίου Λάμπα, να αναφερθεί στη γενεαλογία των επιστημονικών της θέσεων (ό.π., 132). Ενδεχομένως, η αδυναμία αυτή να είναι απότοκη της μη συστηματικής σπουδής των ζητημάτων αυτών σε μεταπτυχιακό επίπεδο, άρα της οιονεί εγκυκλοπαιδικής γνώσης τους, δεδομένου ότι η μετάβαση της Ιμβριώτη στο Βερολίνο χρονολογείται από το καλοκαίρι του 1928, ενώ, εκ παραλλήλου, είναι διαπιστωμένο ότι άρχισε να μαθαίνει τη γερμανική γλώσσα μόλις το καλοκαίρι του 1924.¹ Τα στοιχεία αυτά οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η πρώτη γνωριμία της Ιμβριώτη με τον καινοτόμο στοχασμό γερμανών κυρίως ιστορικών και παιδαγωγών είναι έμμεση και έχει ως δίαυλο κατά πάσα πιθανότητα τους μέντορές της, Α. Δελμούζο και Δ. Γληνό. Η διαπίστωση αυτή δεν αίρει βεβαίως την όλη διαδικασία αυτόφωτης διανοητικής συγκρότησης της Ιμβριώτη δεδομένης της μεγάλης της εκπαιδευτικής εμπειρίας (και μάλιστα σε διαφορετικά ακροατήρια και επίπεδα), ούτε τη σημασία του πρωτοπόρου συγγραφικού της έργου στο πεδίο της ιστορίας των γυναικών και της γυναικείας χειραφέτησης.²

Δύο από τις πιο ενδιαφέρουσες πτυχές που αναδεικνύει η εργασία της Μαρίας Ρεπούση (αλλά χρειάζονται ευρύτερη διερεύνηση) είναι: α) η συμμετοχή του Δημήτρη Γληνού στην πανευρωπαϊκή προσπάθεια άμβλυνσης των εικόνων εχθρού και των αρνητικών στερεοτύπων και προκαταλήψεων που διαπερνούσαν τα σχολικά εγχειρίδια Ιστορίας των ευρωπαϊκών κρατών έως τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, αξιακό πρόταγμα της οποίας ήταν η παιδαγωγική της ειρήνης· όπως επίσης β) η απόπειρα εγκλιματισμού από τον Γιάννη Κορδάτο στα ελληνικά ιδεολογικο-πολιτικά συμφραζόμενα της

1 Βλέπε το αντιρρητικό (αν και ενίοτε εμπαθές), αλλά και εμβριθέστατο, παράλληλα, βιβλίο του Χαράλαμπου Νούτσου, *Η Ρόζα και η Κλειώ. Μέθοδος και ιδεολογία στην Ιστορία της Εκπαίδευσης*, Βιβλιόγραμμα, Αθήνα 2011, 79.

2 Χαράλαμπος Νούτσος, ό.π., 64, υποσημείωση 53 και 54.

ριζοσπαστικής τοποθέτησης του Ανατόλ Φρανς αναφορικά με την ευθύνη των εκπαιδευτικών στη διαμόρφωση της ταυτότητας και της ιδεολογίας των μαθητών τους και κατ' εξοχήν με τον καταστροφικό ρόλο των εθνοκεντρικών και μισαλλόδοξων παραδοσιακών διδακτικών εργαλείων (σχολικά εγχειρίδια ιστορίας, γεωγραφίας και γλώσσας) στην καθημαγμένη από τον πόλεμο ευρωπαϊκή ήπειρο.

Εντύπωση για το εξαιρετικά φροντισμένο αυτό βιβλίο προξενεί ο μεγάλος αριθμός των επικαλύψεων που παρατηρούνται τόσο στις σελίδες του κυρίως κειμένου όσο και μεταξύ κειμένου, παραπομπών και παραρτήματος, στοιχείο που αλλοιώνει την οικονομία του λόγου και την αρχιτεκτονική σύνθεση της νοηματικής δομής. Η βασική αιτία γι' αυτό είναι η προσπέλαση του ίδιου πραγματολογικού υλικού με διαφορετικές εννοιολογικές κατηγορίες ή από συγκλίνουσες ερμηνευτικές προοπτικές, χωρίς, ωστόσο, να έχει μικρότερη σημασία και η επιλογή της συγγραφέως να παραθέσει τόσο στις υποσημειώσεις όσο και στο παράρτημα του βιβλίου μεγάλο όγκο του πρωτογενούς ερευνητικού υλικού που με μεγάλο κόπο συγκέντρωσε και αξιοποίησε ευελπιστώντας στη συνέχιση της σχετικής έρευνας από νεότερους ερευνητές.

Παρά τις περιορισμένες ενστάσεις, πρόκειται για μια αξιοπρόσεκτη μονογραφία που επεξεργάζεται ογκωδέστατο πρωτογενές υλικό και επιχειρεί τομές στη δευτερογενή βιβλιογραφία. Εντούτοις, η συγγραφέας διολίσθησε σε ορισμένες σημαίνουσες αποσιωπήσεις, χαρακτηριστικότερη από τις οποίες είναι αυτή που αφορά το βιβλίο του Χαράλαμπου Νούτσου, *Η Ρόζα και η Κλειώ: Μέθοδος και ιδεολογία στην ιστορία της εκπαίδευσης*. Σημαντικό έργο, με το οποίο θα άξιζε η Μ. Ρεπούση να ανοίξει γόνιμο διάλογο, ειδικά στο κρίσιμο ζήτημα του χρόνου και του τόπου των μεταπτυχιακών σπουδών της Ρόζας Ιμβριώτη και επομένως της ίδιας της επιστημονικής της συγκρότησης.

Πάντως οι όποιες ατέλειες δεν μπορούν να ακυρώσουν τη διαπίστωση ότι το βιβλίο αυτό εμπλουτίζει την ιστοριογραφία μας με νέες προσεγγίσεις στους τομείς της μελέτης της ιδεολογίας, της ιστορίας της εκπαίδευσης και της διδακτικής της ιστορίας, συμβάλλοντας αποφασιστικά και στη συλλογική αυτογνωσία της κοινωνίας μας. Κυρίως σε ό,τι αφορά την ιστορία του ελληνικού συντηρητισμού.